

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง

Factors Influencing Livelihoods and Security in Urban Communities

สังคม สุภรัตน์กุล¹

Sungkom Suparatanagool¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตและ (2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ในชุมชนกลายเป็นเมืองศึกษาในตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบในการดำเนินชีวิตของครอบครัวในชุมชนกลายเป็นเมือง เก็บข้อมูลจากครัวเรือนในพื้นที่เทศบาลเมืองในจังหวัดอุดรธานี ด้วยแบบสอบถามที่มีระดับการวัดผลกระทบเป็นแบบมาตรวัด 5 ระดับ ประกอบด้วย มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อยและน้อยที่สุด ในประเด็น 1) การจัดการในระดับครัวเรือน 2) การจัดการในระดับชุมชน 3) ค่านิยมทางการศึกษา 4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและ 5) ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือนสิงหาคม 2558 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ Chi-Square-Test (χ^2) และ การวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structure Equation Modeling: SEM)

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการจัดการในระดับชุมชน ปัจจัยด้านค่านิยมทางการศึกษา และปัจจัยด้านการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด มีความสัมพันธ์กับระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ในขณะเดียวกันปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ประกอบไปด้วย (1) การจัดการในระดับครัวเรือนได้แก่ การสร้างความอบอุ่นในครอบครัว การตกเตียงคนในครอบครัว การไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การจัดการความขัดแย้งกันเองต่อการเมืองท้องถิ่น การจัดการกับพิธีกรรมความเชื่อ และการจัดการให้มีที่พักอาศัยและที่ทำกิน (2) การจัดการในระดับชุมชนได้แก่ การสืบทอดท้าววัฒนธรรมชุมชน การสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีในชุมชน การจัดการระบบสุขภาพชุมชน การจัดการหลักประกันทางสุขภาพ และการจัดการด้านความปลอดภัยในอาหาร (3) ค่านิยมทางการศึกษาได้แก่ ค่านิยมในระบบการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการศึกษาที่เปลี่ยนไป ความเชื่อในสถาบันการศึกษา (4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้แก่ การปรับความคิดความเชื่อ การปรับกระบวนการตัดสินใจ การปรับการบริหารจัดการเงิน และการเพิ่มความรับผิดชอบต่อครอบครัว ปัจจัยทั้งหมดนี้สามารถพยากรณ์ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองได้ร้อยละ 90.0 ($R^2=0.90$)

คำสำคัญ: ความมั่นคง, การดำเนินชีวิต, การกลายเป็นเมือง

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

¹ Assistant Professor in Health Sciences Program Sciences Faculty UdonThani Rajapahat University
sungkom1962@gmail.com

Abstract

This research aims to study (1) the factors related to security of livelihood (2) factors influencing security of livelihood in an urban community. The study variables were related to the impact of household's livelihoods in urban communities. The 5 –point standard impact scale ranging from 1-5, (5) Very High, (4) Above Average, (3) Average, (2) Below Average, (1) Very Low. Here are five rating issues questions with a five point scale 1) household level management 2) community level management 3) education values 4) Adaptation and survival 5) security of livelihood. The data were collected from January 1, 2015 to August 31, 2015. The data were collected by questionnaire as a household survey within Mueang Municipality, UdonThani Province. The data were analyzed using a chi-squared test (χ^2) and Structural equation modeling (SEM).

The result found that community level management, education values, adaptation, and survival are related to urban security of livelihood. Factors influencing security comprise (1) household level management, namely, building a warm and good family relationship, admonition among the family members, to not get involved with drugs, to deal with political conflicts, to communicate the meaning of rituals and beliefs, and residential and arable land management. (2) community level management comprises, cultural heritage passed within a community, building a healthy and strong relationship within a family, community health systems management, health security management, and food safety management (3) education values; i.e. modern education system values, change in education system, confidence in education institutions (4) adaptation and survival, namely, thinking and belief adaptation, adjustment in the decision-making process, financial management adjustment, , and increasing family responsibilities. All these factors would positively influence the forecast of secure livelihoods in urban communities at 90.00 percent ($R^2 = 0.90$)

Keywords : security, livelihoods, urbanization

บทนำ

กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา ทำให้วิถีชีวิตความเป็นชนบทที่มองว่าเรียบง่าย มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเอื้ออาทร ต้องกลายเป็นวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ เห็นแก่ตัว มีความเชื่อที่เปลี่ยนไป มักเรียนรู้รูปแบบการบริโภคนิยมเพิ่มขึ้น ความปลอดภัยทางอาหารลดลงและเกิดการแข่งขันกันมากขึ้น เกิดผลกระทบ

ตามมาหลายประการ และที่เห็นเป็นรูปธรรมได้แก่ เกิดการรวมศูนย์อำนาจมากยิ่งขึ้น การผลิตมีลักษณะกระจุกตัวตามศูนย์ต่างๆ เน้นกิจกรรมเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมและบริการ มีการใช้ทรัพยากรและพลังงานมากขึ้น เกิดวัฒนธรรมการบริโภคเกินความจำเป็น ความสัมพันธ์ทางครอบครัวลดลงขาดความอบอุ่นเกิดการอพยพจากชนบทสู่เมือง เกิดปัญหาการจราจร และเสี่ยงต่ออาชญากรรม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นปัญหาสำคัญที่ครอบครัวกำลังประสบ 3 อันดับแรกคือ ปัญหาการ

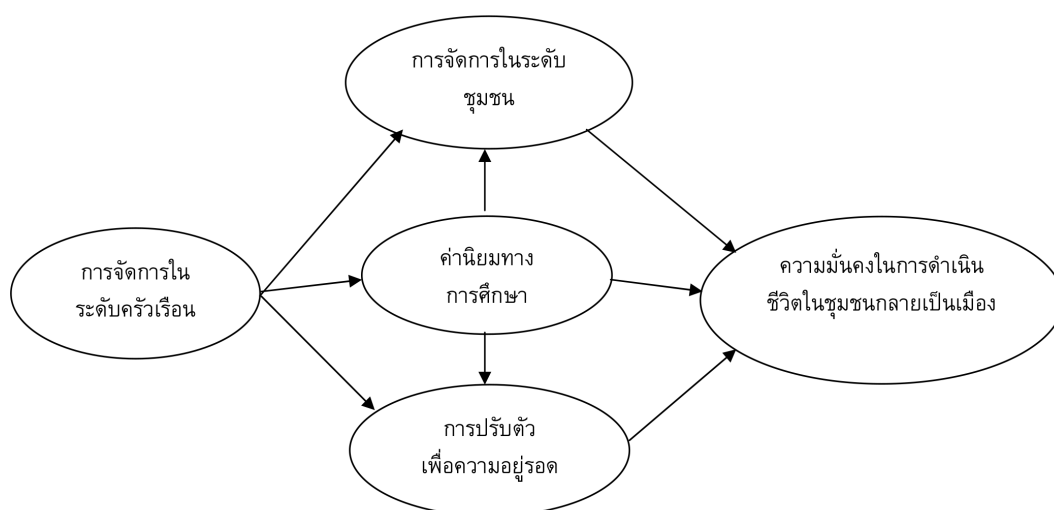
เงิน ปัญหาการไม่มีเวลาให้กับครอบครัวและปัญหาขาดสัมพันธภาพในครอบครัว จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจนเกิดการลอกเลียนแบบโดยไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต (ศิรินรา บุตตานอก และคณะ 2552)

ที่ผ่านมาจังหวัดอุดรธานีมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนและประชากรเข้ามาเป็นจำนวนมาก ผลพวงการพัฒนาทำให้ความเป็นชนบทก้าวสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น พื้นที่ชนบทหลายแห่งได้กลายเป็นเมือง จะสังเกตได้จากการมีความหนาแน่นของประชากรมากขึ้น ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป มีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัยรวมทั้งปัญหาการท้องไม่พร้อมในกลุ่มเยาวชนจังหวัดอุดรธานี (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี, 2557) ทั้งนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง (1) การจัดการในระดับครัวเรือน (2) การจัดการในระดับชุมชน (3) ค่านิยมทางการศึกษา (4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนที่กลายเป็นเมือง นั้นหมายถึงชุมชนจะต้องมีความสามารถในการรักษาความ

มั่นคงในการดำเนินชีวิตที่เคยมีเป็นทุนเดิมเมื่อครั้งยังเป็นชนบทและสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้เมื่อต้องรับมือกับการกลายเป็นเมือง ดังนั้นเพื่อให้เกิดข้อพึงระวังและเตรียมความพร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่กำลังจะกลายเป็นเมือง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการค้นหาคำตอบว่า “ปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง” เพื่อสร้างความเข้าใจ เกิดการวางแผนในการดำเนินชีวิตและพร้อมที่จะรับมือไปในทิศทางเดียวกันได้ โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ (1) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงในการดำเนินชีวิต (2) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองในจังหวัดอุดรธานี

กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์สมมติฐานไปกับการปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น นำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดเชิงสาเหตุในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยเชิงสาเหตุ

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

ในการศึกษครั้งนี้ใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากผู้แทนในครัวเรือน เลือกตัวอย่างโดยการสุ่มแบบผสม (Multi-stage Random Sampling) ในพื้นที่เทศบาลเมือง ในจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่สะท้อนถึงการกลายเป็นเมืองของชุมชน ขนาดตัวอย่างที่รองรับสำหรับการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structure Equation Modeling: SEM) ใช้การประมาณค่าจากจำนวนองค์ประกอบในปัจจัยพยากรณ์เท่ากับ 60 ตัวแปร ขนาดตัวอย่างจะต้องเป็น 10 เท่าคือ 600 ตัวอย่าง (Boomsma, 1983 อ้างถึงในงลักษณะวิรัชชัย, 2542) ผู้วิจัยเพิ่มขนาดตัวอย่างอีกร้อยละ 50 เพื่อลดความคลาดเคลื่อนได้ จำนวนตัวอย่างเท่ากับ 900 ครัวเรือนเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลมี 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของครัวเรือนมี 5 ตัวชี้วัดได้แก่ 1) จำนวนสมาชิกในทะเบียนบ้านจำแนกเป็นตามเพศ 2) จำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่จริงจำแนกเป็นกลุ่มอายุ 3) ระดับการศึกษาของคนในครัวเรือน 4) อาชีพของคนในครัวเรือน 5) รายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อปี เป็นแบบสอบถามมีทั้งปลายเปิดและแบบเลือกตอบ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบในการดำเนินชีวิตของครัวเรือน จากชุมชนกลายเป็นเมือง มีจำนวน 16 ปัจจัย 48 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) การอพยพ/ย้ายถิ่น 2) การจัดการที่พักอาศัย/ที่ทำกิน 3) ความอบอุ่นในครัวเรือน 4) สัมพันธภาพในชุมชน 5) ผลกระทบจากการเมือง

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับทางเลือกเพื่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดระดับการวิเคราะห์เป็น 2 ระดับ ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ระดับสองตัวแปร (Bivariate Analysis) เพื่อทราบถึงระดับ

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยจากการกลายเป็นเมืองกับทางเลือกในการดำเนินชีวิตโดยวิธีของกลุ่มซึ่งแบ่งระดับคะแนนเป็น 3 กลุ่มเพื่อแปลผลได้กลุ่มครัวเรือนที่มีระดับทางเลือกในการดำเนินชีวิตเพื่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในระดับต่ำระดับปานกลางและระดับสูงหลังจากนั้นนำมาวิเคราะห์ด้วยสถิติ Chi-Squared Test (χ^2) และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลระดับตัวแปรหลายตัว (Multivariate Analysis) ในการศึกษครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structure Equation Modeling: SEM) เพื่อวิเคราะห์ยืนยันองค์ประกอบปัจจัย (Confirmatory Factor Analysis: CFA) การวิเคราะห์อิทธิพล (Path Analysis: PA) และการประมาณค่าพารามิเตอร์ในการวิเคราะห์ถดถอย (R^2) เข้าด้วยกัน (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2548; สุภามาส อังศุโชติ และคณะ, 2552)

ผลการศึกษา

พบว่า ระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองมีการกระจายตัวโดยมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับระดับการจัดการในระดับชุมชน ($p < 0.001$) ระดับของค่านิยมทางการศึกษา ($p < 0.001$) และระดับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ($p < 0.05$) ในทางตรงกันข้ามระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองไม่มีความสัมพันธ์ในทางสถิติกับระดับการจัดการในระดับครัวเรือน (ตารางที่ 1) นอกจากนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ประกอบไปด้วย (1) การจัดการในระดับครัวเรือน ได้แก่ การสร้างความอบอุ่นในครอบครัว การตักเตือนคนในครอบครัว การไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การจัดการความขัดแย้งกันเองต่อการเมืองท้องถิ่น การจัดการกับพิธีกรรมความเชื่อ และการจัดการให้มีที่พักอาศัยและที่ทำกิน (2) การจัดการในระดับชุมชน ได้แก่ การสืบทอดทางวัฒนธรรมชุมชน สัมพันธภาพที่ดี

ในชุมชน การจัดการระบบสุขภาพชุมชน การสร้างประกันทางสุขภาพและการจัดการด้านความปลอดภัยในอาหาร (3) ค่านิยมทางการศึกษา ได้แก่ ค่านิยมในระบบการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการศึกษาที่เปลี่ยนไป ความเชื่อในสถาบันการศึกษา (4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

เมื่อพิจารณาในรูปแบบการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (SEM) พบว่า ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ได้รับอิทธิพลทางตรงจากการจัดการในระดับ ครุว์เรือน ($\gamma = -0.88$) การจัดการในระดับชุมชน ($\beta = 1.02$) ค่านิยมการศึกษา ($\beta = -0.44$) และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ($\beta = 1.15$) นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการจัดการในระดับ ครุว์เรือน ($\gamma = 1.02$) โดยส่งผ่านการจัดการในระดับชุมชน และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด รวมทั้งอิทธิพลทางอ้อมจากค่านิยมการศึกษา ($\beta = 0.13$) โดยส่งผ่านการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ในขณะที่การจัดการในระดับครุว์เรือนมีอิทธิพลทางตรงต่อการจัดการในระดับชุมชน ($\gamma = 0.14$) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ($\gamma = 0.76$) และความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ($\gamma = -0.88$) ในขณะที่ค่านิยมการศึกษาก็มีอิทธิพลทางตรงต่อการจัดการในระดับชุมชน ($\beta = -0.29$) และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ($\beta = 0.37$) ปัจจัยพยากรณ์ทั้งหมดนี้ที่ประกอบไปด้วย (1) การจัดการในระดับครุว์เรือน (2) การจัดการในระดับชุมชน (3) ค่านิยมการศึกษา และ (4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด สามารถพยากรณ์ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองได้ร้อยละ 90.0 (ตารางที่ 2)

จากสรุปผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ที่จะเกิดขึ้นได้ถึงร้อยละ 90.0 นั้น ต้องอาศัยการหนุนเสริมให้เกิดกลไกการจัดการในระดับครุว์เรือนผ่านการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในขณะที่การจัดการใน

ระดับชุมชน และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้รับแรงกระตุ้นจากค่านิยมการศึกษา แม้ว่าค่านิยมทางการศึกษาเองซึ่งไม่ได้รับอิทธิพลจากการจัดการในระดับครุว์เรือนก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลทางลบต่อการจัดการในระดับชุมชน และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดอีกช่องทางหนึ่ง

นอกจากนี้ การจัดการในระดับชุมชนมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด แล้วยังส่งผลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญกับการจัดการในระดับครุว์เรือนซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตด้วยโดยส่งผ่านการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดให้มีอิทธิพลทางตรงต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตอีกทอดให้มากขึ้น

วิจารณ์และสรุปผล

จะเห็นได้ว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยที่หนุนเสริมทำให้เกิดกลไกการจัดการในระดับครุว์เรือนเป็นอันดับแรก กล่าวคือระดับครุว์เรือนต้องมีความมั่นคง มีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีระบบการขัดเกลาทางสังคมที่ดีในครอบครัว (สังคม สุภรัตนกุลและคณะ, 2552) หลังจากนั้นเมื่อเกิดการเรียนรู้มีประสบการณ์แล้วจะสามารถจัดการในระดับชุมชนได้ รู้จักเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการปรับตัวและการปรับตัวลักษณะเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มอาชีพ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ที่ประกอบด้วย ระบบความคิดในระดับครอบครัว ความเชื่อตามวิถีวัฒนธรรม ระบบคุณค่าในวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการผลิตและการบริโภคและการจัดการทรัพยากร (ธีรภัทชัยพิพัฒน์, 2553) สะท้อนให้เห็นว่า ระบบครอบครัว ระบบชุมชนเป็นปัจจัยหลักเพื่อความอยู่รอดในการดำเนินชีวิต

ในขณะที่การจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเองต้องอาศัยแรงกระตุ้นจากค่านิยมการศึกษา ในขณะที่เดียวกันการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเองก็มีความสัมพันธ์กัน ยิ่งหนุนเสริมต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองด้วย โดยเฉพาะปัจจัยเริ่มแรกคือการจัดการในระดับครัวเรือน ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตซึ่งปัญหาต่างๆ ของชุมชนให้ประชาชนตระหนักว่าเป็นปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน มิใช่ของคนใดคนหนึ่ง (ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ, 2534) ซึ่งเห็นว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในระดับชุมชนต้องเกิดการเรียนรู้เกิดสำนึกจากระดับครอบครัวที่ต้องรู้รับผิดชอบร่วมกัน

ในขณะที่การจัดการในระดับครัวเรือนเป็นกำลังสำคัญในการหนุนเสริมให้การจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมีอิทธิพลทางอ้อมความมั่นคงในการดำเนินชีวิตมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าค่านิยมทางการศึกษาเองไม่ได้รับอิทธิพลจากการจัดการในระดับครัวเรือนก็ตามแต่ได้มีอิทธิพลทางลบต่อการจัดการในระดับชุมชนซึ่งมีอิทธิพลทางตรงต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตดังกล่าวขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization – ILO) ที่มองว่า ความมั่นคงทางสังคมเพื่อความอยู่รอด ต้องคุ้มครองให้สมาชิกในสังคมผ่านความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเกิดจากการขาดรายได้หรือรายได้ลดลงมาก (ILO, 1984 cited in Jutting, 2000) ซึ่งในชุมชนกลายเป็นเมืองเมื่อขาดการพึ่งพิง การเอื้อเฟื้อและการเอื้ออาทรมีผลกระทบต่อด้านสุขภาพด้านสังคมและด้านจิตใจของครัวเรือน (ปาริชาติ พูลวิวัฒน์ชัยการ, 2544; อังคณา เตชะโกเมนทร์, 2543; สมบัติ เหล็กกุล, 2546) ข้อสังเกตคือในชุมชนกลายเป็นเมืองมักจะมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นแต่ก็มีจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนหนี้สินที่เพิ่มขึ้นด้วยทำให้เงินออมลดลงส่งผลต่อความมั่นคงในการ

ดำเนินชีวิตชี้ให้เห็นว่าการกลายเป็นเมืองมีผลกระทบต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านการมีงานทำและการสร้างรายได้ ซึ่งประกอบด้วย (1) การได้ทำงานที่มั่นคงและมีความสุขหรือพอใจในงาน (2) มีรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว (3) มีเงินออมที่พอเพียงสำหรับอนาคต (4) ปราศจากหนี้สินที่ไม่สร้างผลผลิต (UNDP, 1994) ดังนั้นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง จึงประกอบไปด้วย

1) การจัดการในระดับครัวเรือน ในงานวิจัยนี้หมายถึง การสร้างความอบอุ่นในสังคมครัวเรือน การจัดการตักเตือนคนในครัวเรือนให้ระวังอุบัติเหตุ การไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การจัดการความขัดแย้งทางการเมือง การจัดการกับพิธีกรรมความเชื่อและการจัดการให้มีที่พักอาศัยและที่ทำกินสอดคล้องกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านครอบครัว ที่ประกอบด้วยความรักใคร่ปรองดอง ความรับผิดชอบและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ การเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันและการไม่ใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบในครอบครัว (UNDP, 1994)

2) การจัดการในระดับชุมชน ในงานวิจัยนี้หมายถึง การปรับให้สภาวะเกิดความงดงามในการสืบทอดทางวัฒนธรรม สัมพันธภาพที่ดีในชุมชนระบบสุขภาพชุมชนที่สมดุล ความครอบคลุมสิทธิหลักประกันทางสุขภาพและมีความปลอดภัยในอาหาร ดังที่รายงานความมั่นคงของมนุษย์ด้านสุขภาพอนามัยของสหประชาชาติ (UNDP, 1999) ได้กล่าวไว้ว่า การมีสุขภาพกายที่ดี การมีสุขภาพจิตที่ดี การมีหลักประกันด้านสุขภาพอนามัยอย่างเท่าเทียมและพอเพียง ประชากรไม่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยทางกายและจิตใจ และการปฏิบัติตนที่ดีมีส่วนส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจให้ดีขึ้น

3) ค่านิยมการศึกษา ในงานวิจัยนี้หมายถึง ค่านิยมที่แปรตามความเชื่อในระบบทางการศึกษาสมัยใหม่ หลงเชื่อและคลั่งไคล้ในสถาบันการศึกษาชื่อดัง ก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายจากระบบการศึกษา

ที่เปลี่ยนไป สร้างภาระหนี้สินขาดเงินออม ขาดความมั่นคงด้านการมีงานทำและรายได้ ซึ่งประกอบด้วยรายได้งานที่มั่นคงและมีความสุขหรือพอใจในงาน มีรายได้ที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว มีเงินออมที่พอเพียงสำหรับอนาคตและ ปราศจากหนี้สินที่ไม่สร้างผลผลิต (UNDP, 1999)

4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในงานวิจัยนี้หมายถึง การปรับตัวเพื่อสร้างกลวิธีเพื่อความอยู่รอด ต้องสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง เพื่อเข้าถึงกระบวนการการตัดสินใจ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่ออาชีพ แหล่งเงินทุนและความสามารถรับผิดชอบครัวเรือนการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเป็นกระบวนการที่สิ่งมีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนบางประการให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ซึ่งลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวจะอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตในแง่ของการอยู่รอดและสามารถสืบพันธุ์ต่อไปได้ (Leslie, 1976)

ทั้งหมดนี้อธิบายผ่านการสร้างรูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง (ภาพที่ 1) และหากวิเคราะห์ในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงสาเหตุจะพบว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากการจัดการในระดับครัวเรือนซึ่งหมายความว่าเมื่อระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองสูงขึ้น จะมีการจัดการในระดับครัวเรือนน้อยลง ในทางตรงกันข้ามเมื่อมีการจัดการในระดับครัวเรือนมากขึ้นจากความหวาดกลัวและความขาดแคลน นั้นหมายความว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองลดลงซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์ของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP, 1994) โดยมีเป้าหมายสร้างความมั่นคงให้กับมนุษย์ 2 ประการ คือ (1) มนุษย์ทุกคนจะต้องปลอดจากความกลัว (Freedom from fear) และ (2) ปลอดจากความขาดแคลนหรือความต้องการ (Freedom from want) ซึ่งปรับเปลี่ยน

แนวคิดความมั่นคงของรัฐและดินแดนมาเป็นความมั่นคงของประชาชน รัฐบาลต้องให้ความสำคัญในการจัดการทางสังคมให้เกิดความมั่นคง ต้องมีความสมดุลกันระหว่างความมั่นคงของประชาชนกับการจัดการทางสังคมของรัฐ

นอกจากนี้ ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ได้รับอิทธิพลทางตรงจากการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด นั้นหมายความว่าเมื่อการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมีมากขึ้น ระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองก็มากขึ้นตามกัน (สังคม ศุภรัตนกุล, ดุษฎี อายุวัฒน์, พีระศักดิ์ ศรีฤทธา, 2552) สะท้อนให้เห็นว่าระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองจะมองเห็นเป็นรูปธรรมได้จากสถานการณ์ที่ชุมชนเป็นสุข รู้จักปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเมื่อได้รับการคุกคามจากกระแสสังคมความทันสมัย นั้นหมายถึงว่า การจัดการในระดับชุมชนหรือชุมชนถูกคุกคาม บุคคลจึงจะเริ่มนึกถึงหรือหันมาให้ความสนใจมากขึ้น (Radley, 1994) ซึ่งให้เห็นว่าการจัดการในระดับชุมชนจะได้รับความสนใจก็ต่อเมื่อรับรู้ว่ามี ความไม่มั่นคงในชุมชนเกิดขึ้นที่แสดงถึงความเสื่อมลงของบริบททางสังคมของชุมชนนั่นเอง

ในขณะเดียวกันความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองยังได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากค่านิยมทางการศึกษาที่ให้บุตรหลานไปเรียนพิเศษ เพื่อที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียง และชาวชุมชนก็ใช้เป็นตัวชี้วัดเพื่อยกระดับทางสังคม (ความมีหน้ามีตาในชุมชน) โดยเชื่อว่าบุตรหลานจะสร้างชื่อเสียงให้กับตระกูลตนเองได้นั้นหมายถึงยังมีค่านิยมทางการศึกษาแบบใหม่เพราะเชื่อว่าโรงเรียนในเมืองทำให้เด็กมีคุณภาพกว่าในชุมชนชนบทเชื่อในศักยภาพของสถาบันทางการศึกษาในเมืองใหญ่ ทำให้เด็กในชุมชนมีแนวโน้มไปเรียนในเมืองมากขึ้นมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ภาระค่าใช้จ่ายในการศึกษามากขึ้น (ค่า

อินเทอร์เน็ตเพื่อการศึกษา (คำหนังสือเรียน) ทำให้หวาดกลัวจากความยากจนและขาดแคลนสอดคล้องกับข้อสรุปที่ว่า ความรู้สึกของความขาดแคลนที่สัมพันธ์กับมาตรฐานในการดำรงชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเดียวกันทำให้ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตก็ลดลง ยิ่งกว่านั้นนักเรียนที่กำลังเรียนต้องแข่งขันสูง ทำให้ไม่มีเวลาช่วยงานบ้าน ทำให้ต้องจ้างแรงงานภายนอกมาช่วยงานยิ่งทำให้มีรายจ่ายมากเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากที่ปี 2550 ครั้วเรือนเป็นหนี้เพิ่มขึ้นจาก 5 ปีที่แล้วมาก ทั้งสัดส่วนผู้เป็นหนี้ (ร้อยละ 63.3 ของครั้วเรือนทั่วประเทศ) และยอดหนี้ (เฉลี่ยครั้วเรือนละ 1.16 แสนบาท) ทั้งภาครัฐและธุรกิจเป็นหนี้ต่างประเทศมาก (สังคม ศุภรัตน์กุล, 2551) เกิดความไม่มั่นคงทางสังคม เนื่องจากขาดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดจากสภาพการกลายเป็นเมืองของชุมชนที่ก่อนหน้านี้ความเป็นชนบทมีระบบความสัมพันธ์ในชุมชน โดยเฉพาะชนบทอีสานที่ถูกกำกับและสืบทอดผ่านประเพณี พิธีกรรม สุภาพัต คำสอน ซึ่งล้วนเน้นย้ำถึงความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในครั้วเรือน เครือญาติ หมู่บ้านและชาติพันธุ์ (มณีมัย ทองอยู่, 2547)

นอกจากนี้ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองยังได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการจัดการในระดับครั้วเรือนโดยส่งผ่านการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด นั่นหมายความว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองนอกจากจะได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากการจัดการในระดับครั้วเรือนแล้ว ยังได้รับอิทธิพลจากการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในขณะที่การจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมีอิทธิพลทางตรงต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองรวมทั้งความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองยังได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากค่านิยมการศึกษาโดยส่งผ่านการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดด้วย

ส่วนการจัดการจัดการในระดับครั้วเรือนนั้น มีอิทธิพลทางตรงต่อการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในขณะที่ค่านิยมการศึกษาที่มีอิทธิพลทางตรงเชิงลบต่อการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ความหมายคือ ค่านิยมทางการศึกษาสูงขึ้นมากเท่าใดทำให้เกิดการปรับตัวมากขึ้นเท่านั้น และเกิดค่าใช้จ่ายสูงมากขึ้นตามส่งผลให้ความมั่นคงในครั้วเรือนลดลงจากภาระหนี้สินและการขาดเงินออม ปัจจัยทั้งหมดนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย (1) การจัดการในระดับครั้วเรือน (2) การจัดการในระดับชุมชน (3) ค่านิยมการศึกษา และ (4) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดสามารถพยากรณ์ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองได้ร้อยละ 90.0 (ภาพประกอบ 1)

จากสรุปผลการวิจัยดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง ที่เกิดขึ้นได้ถึงร้อยละ 90.0 นั้น ต้องอาศัยการหนุนเสริมให้เกิดกลไกการจัดการในระดับครั้วเรือนที่ดีนำไปสู่การจัดการในระดับชุมชน ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ในขณะเดียวกันการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ยังต้องอาศัยแรงกระตุ้นจากการปรับค่านิยมทางการศึกษาด้วย ยิ่งกว่านั้นการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ก็ยังมีความสัมพันธ์กันจึงส่งผลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองมากขึ้นด้วยโดยเฉพาะการจัดการในระดับครั้วเรือน ซึ่งต้องให้ความสำคัญเพราะมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิต

ในขณะเดียวกันค่านิยมทางการศึกษาเองซึ่งไม่ได้รับอิทธิพลจากการจัดการในระดับครั้วเรือนแต่อย่างใด แต่เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางลบทั้งต่อการจัดการในระดับชุมชน และต่อการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดด้วยนั่นหมายความว่า ถ้าหลงใหลในค่านิยมทางการศึกษามากขึ้นเท่าใด ยิ่งทำให้การจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดลำบากมากขึ้นนั่นเอง

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ของปัจจัยการเปลี่ยนแปลงกับความมั่นคงในการดำเนินชีวิต (n=909)

ปัจจัย	ระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิต				χ^2	df	Sig.
	ต่ำ	กลาง	สูง				
ระดับการจัดการในครัวเรือน					5.121	4	.275
	ต่ำ	2	26	10			
	กลาง	41	282	163			
	สูง	20	227	138			
ระดับการจัดการในชุมชน					176.07	4	.000
	ต่ำ	27	42	17			
	กลาง	36	448	194			
	สูง	0	45	100			
ระดับของค่านิยมการศึกษา					21.15	4	.000
	ต่ำ	9	103	84			
	กลาง	35	360	178			
	สูง	19	72	49			
ระดับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด					11.36	4	.023
	ต่ำ	10	104	46			
	กลาง	43	383	216			
	สูง	10	48	49			

ตารางที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง

ตัวแปรผล	อิทธิพล	R ²	ตัวแปรเหตุ			
			การจัดการในครัวเรือน	การจัดการในชุมชน	ค่านิยมการศึกษา	การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด
การจัดการในชุมชน	DE		0.14*	-	-0.29**	-
	IE	0.11	-	-	-	-
	TE		0.14*	-	-0.29**	-
การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด	DE		0.76*	-	0.37**	-
	IE	0.71	-	-	-	-
	TE		0.76*	-	0.37**	-
ความมั่นคงในการดำเนินชีวิต	DE		-0.88	1.02	-0.44	1.15
	IE	0.90	1.02	-	0.13	-
	TE		0.13	1.02	-0.32**	1.15

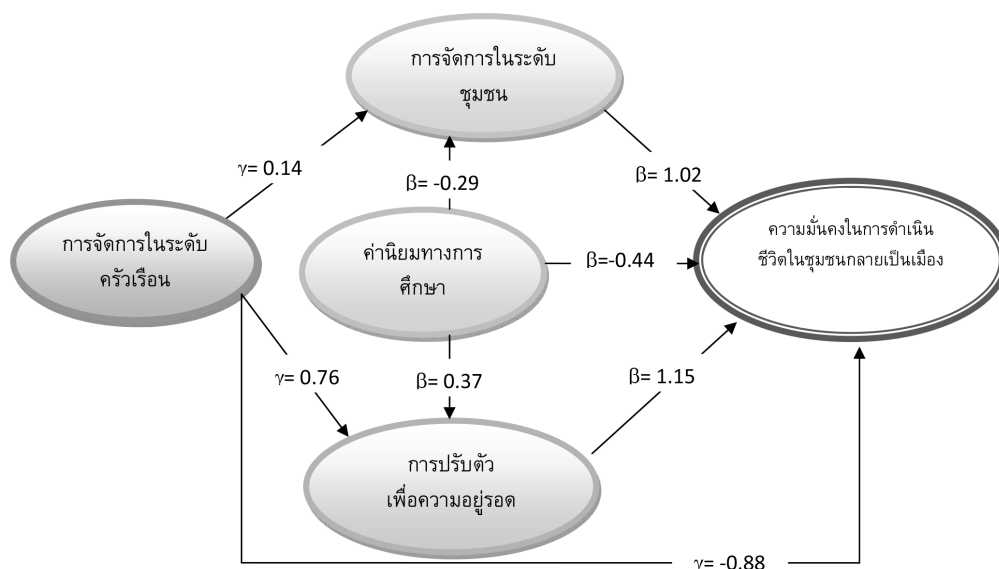
DE= อิทธิพลทางตรง, IE= อิทธิพลทางอ้อม, TE= อิทธิพลรวม

เงื่อนไขความกลมกลืนประกอบด้วย $\chi^2 = 18.22$ (P = 1.00), RMSEA = 0.00, RMR = 0.051,

GFI = 1.00, AGFI = 0.99, Largest Standardized Residual = 1.36; R2 = 0.90

หมายเหตุ * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (T-value > 1.96)

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (T-value > 2.58)

ภาพประกอบ 2 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมือง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากข้อสรุปความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากการจัดการในระดับครัวเรือน ซึ่งหมายความว่าเมื่อระดับความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองสูงขึ้น จะมีการจัดการในระดับครัวเรือนน้อยลง ในทางตรงกันข้ามเมื่อมีการจัดการในระดับครัวเรือนมากขึ้น จากความหวาดกลัวและความขาดแคลน นั้นหมายความว่าความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในชุมชนกลายเป็นเมืองลดลง ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาการจังหวัดและท้องถิ่นจังหวัด ควรเร่งสร้างความเข้าใจในสถานการณ์การกลายเป็นเมืองของชุมชน ไม่ให้ตื่นตระหนกตามกระแสความ เป็นเมือง ควรเตรียมความพร้อมในที่จะจัดการตนเองในระดับครัวเรือน

จากผลการวิจัยที่พบว่า การจัดการในระดับครัวเรือนที่ดีจะนำไปสู่การจัดการในระดับชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการปรับตัวได้ง่ายเพื่อ

ความอยู่รอด ในขณะเดียวกันการจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ยังต้องอาศัยแรงกระตุ้นจากการปรับค่านิยมทางการศึกษาด้วย ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า

2. หน่วยงานจากพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาการจังหวัด และท้องถิ่นจังหวัด ควรประสานความร่วมมือกับหน่วยงานจากทางการศึกษาทั้งระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน เพื่อที่จะสร้างครุต้นแบบหรือกำหนดหลักสูตรสอดแทรกประเด็นการจัดการในระดับครัวเรือนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อที่จะส่งผลไปสู่การจัดการในระดับชุมชนและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่มีประสิทธิภาพ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ที่ได้กรุณาให้ทุนอุดหนุนการวิจัย ตลอดจนให้ความใส่ใจส่งเสริม สนับสนุน ผลักดันให้เกิดโครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงกลุ่มทางสังคมในชุมชน ประชาชนใน

เขตเทศบาลเมืองโนนสูง-น้ำคำ เทศบาลเมืองหนอง ในการเก็บข้อมูล รวมทั้งคณาจารย์สาขาวิชา
สำโรงและเทศบาลเมืองบ้านดุง ที่ให้ความร่วมมือ วิทยาศาสตร์สุขภาพ ขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรอบแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ สืบค้นจาก <http://www.ryt9.com/s/cabt/27187> เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2558
- ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. (2534). *การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.
- ธีรภัท ชัยพิพัฒน์. (2553). “โม่-ล้ง-ลวง” อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ภายหลังการสร้างเขื่อนของจีน ศึกษาบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ตอนบน. สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 36 (2). 2553.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2542). *โมเดลลิสม์: สถิติวิเคราะห์สำหรับการวิจัย*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ พูลวิวัฒน์ชัยการ. (2544). *คุณภาพชีวิตการทำงานของลูกจ้างในโรงงานห้องแถว เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มณีมัย ทองอยู่. (2547). *ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดและทุนทางสังคมของชาวนาอีสาน*. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 21(3): 80-101.
- ศิรินรา บุตตานอกและคณะ. (2552). *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*: 2552; 15: 237-243.
- สังคม ศุภรัตน์กุล. (2551). *ความมั่นคงของประชาชนในชุมชนกลายเป็นเมือง*. หนองบัวลำภู : อัน-อันการพิมพ์.
- สังคม ศุภรัตน์กุลและคณะ. (2552). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงด้านสุขภาพครอบครัวชนบท*. วารสารวิจัยชุมชน, 14 (12), 1158.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). *เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทาง สังคมศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดดา.
- สุกมาส อังสุโชติและคณะ. (2552). *สถิติวิเคราะห์สำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์: เทคนิคการใช้โปรแกรม LISREL*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เจริญดีมีงคงการพิมพ์.
- สมปัด เหลสกุล. (2546). *กรณีศึกษากลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่มีผลต่อสภาพความเป็นอยู่และสังคมของกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรมดอกไม้ประดิษฐ์และผลไม้ประดิษฐ์ รายงานการวิจัย : กรุงเทพมหานคร*.
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี เอกสารรายงานประจำปี 2557 สืบค้นจาก <http://www.udo.moph.go.th/wasabi3/Home.php> เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2558
- อังคณา เตชะโกเมนท์. (2543). *ผลกระทบต่อครอบครัวในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพ จากการรับงานแหวนไปทำที่บ้านของผู้หญิงชนบท จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- Jutting J. (2000). Social security systems in low income countries: concepts, constraints and the need for cooperation. *International social security Review*. vol.53 (4), 3-24.
- Leslie, C., ed. (1976). *Asian medicine systems*. Berkeley: University of California Press.
- Radley, A. (1994). *Making sense of illness: the social psychology of health and disease*. London: Sage.
- UNDP. (1994). *Human Development Report 1994*. New York, United Nations Development Programme/Oxford University Press.
- UNDP. (1999). *Human Development Index*. Human Development Report 2001.<<http://hdr.undp.org/reports/global/2001/en/pdf/hdi.pdf>> Retrieved 1 Jul.